

KIRIM HARBİ'NDEN I. DÜNYA SAVAŞINA İSTANBUL'DA DİLENCİLİK OLGUSUNA BİR BAKIŞ (1853-1914)

Cem DOĞAN*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü yitirmeye başlamasından ve sosyo-ekonomik üstünlüğün özellikle Batı Avrupa ülkelerine geçmesinden sonra, Osmanlılar uzun süren ve hazineye ağır yükler getiren savaşlarda ardı ardına yenilgiler aldılar. 1853'te patlak veren Kırım Harbi ile başlayan ve I. Dünya Savaşı'nın ilanına değin uzanan süreçte ise İmparatorluk, girdiği savaşların maliyetini kaldırmak için sürekli dış borçlanmaya gitti. 19. yüzyıl ortalarında Batılı devletlerle yapılan ticarî anlaşmaların da neticesinde ülke ekonomisi daha fazla dışa bağımlı hale getirildi. Buna ilaveten, savaşlar esnasında ya da sonrasında, Balkanlardan ve Kafkaslardan İstanbul'a göçürülen çoğu vasıfsız kitleler ise payitaht için taşıyabileceğinden fazla yük anlamına gelmekteydi. Bu kalabalık gruba, iş bulmak umuduyla İstanbul'a doğru yaşanan yurtiçi göçler de eklenince, başkentte ciddi bir işsizler kitlesinin ortaya çıktığı görüldü. İstanbul'a gelen bu kişilerin çoğu, iş bulamadıkları için dilencilik başvurdular. Bu makalede, 1853-1914 yılları arasında İstanbul'daki dilencilik olgusunu tetikleyen etkenler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat, Kırım Harbi, 93 Harbi, Balkan Harbi, İstanbul, Dilencilik, Göç, İşsizlik.

A VIEW CONCERNING THE BEGGARY PHENOMENON IN ISTANBUL FROM CRIMEAN WAR TO THE WORLD WAR (1853-1914)

ABSTRACT

Ottomans had been defeated by some long and costly wars, after the Empire lost his socio-economic dominance and Western Europe gained it. The Empire constantly resort to external debts in the process of the Crimean War from 1853 to the proclamation of the World War I in order to supply the damages of wars. In the midst of the nineteenth century, the Empire was made more foreign dependent by the trade pacts with Western countries. In addition to this, unqualified masses that had been migrated from Balkans and Caucasus to Istanbul were meaning an extreme burden for the capital city. When the internal migrants were added up to it for finding a decent job, a large unemployed mass was observed in Istanbul. Most of these people applied to beggary because they could not find a job. In this article, the precipitating factors of beggary in Istanbul between the years 1853-1914 will be examined.

Keywords: Ottoman Empire, Tanzimat, Crimean War, 93 War (1877-78 Ottoman-Russian War), Balkan War, Istanbul, Beggary, Migration, Unemployment.

Giriş

Dilencilik (*beggary*) toplumsal yaşam içerisinde yaygın olarak gözlemlenen ve yüzyıllardır icra edilegelen bir faaliyettir. Dilencilik meslek olup olmadığı noktasında ihtilafa düşülebilir. Nitekim bu meslekte, dilenen kimsenin (*dilenci/beggar*) herhangi bir emek sarf etmeden halkın vicdanî ve dinî duyguları üzerinden geçinmekte olduğu yolunda genel bir kabul mevcuttur. Öte yandan, yüzyıllar boyunca dilencilik değişik şekillerde ve yerlerde sürdürülen bir meslek halini almıştır ve dilenme de bir bireyin asil özne, diğerlerinin ise yönelim nesnesi olduğu bir ilişki biçimi olmuştur (Köktürk, 2008: 399).

Bu çalışmada, zekât¹, fitre² ve sadaka³ gibi dini yükümlülükleri olması bağlamında gayrimüslim toplumlardan ayrılan bir toplum olarak Osmanlı

* Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, dogancem1@hotmail.com

İmparatorluğu'nda yaşayan dilencilerin 1839'da başlayan Tanzimat dönemiyle 1914 I. Dünya Savaşı dönemleri arasındaki genel durumlarına ilişkin bir inceleme yapılacaktır. Böylelikle, bir yandan Osmanlı sosyal hayatında dilencilerin umumî konumları aydınlatılmaya çalışılırken, diğer yandan da Osmanlıların ve yabancı seyyahların dilencilere ilişkin gözlemleri okuyucuya aktarılacak; belirlenen tarihler arasında İstanbul'da dilencilikte görülen artışın nedenleri sorgulanacaktır. Ayrıca dilencilikçe ilişkin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan tarihi belgelerin de yardımına başvurulacaktır. Bu suretle, daha sağlıklı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.

1. Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve

Günümüzde dilencilik, münferitliğin ötesinde ayrıca kendi başına da bir kesim olmuş ve bunun için de çok çeşitli usul, yöntem ve araçlar geliştirilip kullanılır olmuştur. Dilencilikte duyguları sömürme tek araçtır ki o bu yönde elbet kendi yöntemlerini geliştirecek ve geliştirmiştir. Zaten dilencilikğin temelinde duyguları sömürmek vardır: Her çeşit usul ve yöntemle, sağlam olduğu halde kendini sakat, ayağı, kolu kopuk ya da çeşitli boya, giysi ve giyim tarzlarıyla çok yaşlı, yoksul veya hamile, kim bilir belki de akıl yoksunu gösterme, bebeklerle dilenme vs. bunlardan bazılarıdır (Yeniçeri, 2008: 276). İslâm dininde de diğer ilâhi dinlerde olduğu gibi, inananlardan muhtaç durumda olan din kardeşlerine yardım etmeleri, onlardan içine düştükleri zor anlarında birbirlerine yardımcı olmaları istenmektedir. Buna karşılık insanların duygularını istismar ederek çalışabilecek güçte oldukları halde kolay kazanç yolu olarak gördüklerinden dilencilik yapanlara iyi gözle bakılmaz (Düzbakar, 2008:291). İslâm'da çalışan ve kazanan, yani üreten insan, Allah'ın sevgili kuludur. En kötü şartlar altında dahi çalışmak başkalarına yük olmaktan daha iyi görülmüştür (Sancaklı, 2008: 308). Yani emeğin üretime katkıda bulunması hem ferdî hem de sosyal açıdan bir mecburiyettir. Fıkıh kitaplarında belirtildiği gibi kişinin kendisi, ailesi için ve borçlarını ödeyebilmek için gelir getiren bir üretimde bulunması yani çalışması farzdır. Çalışabilecek durumda olan kimsenin başkasının emeğinden pay alması ve dilenmesi haramdır. Birisinden bir şey istemek ancak üç durumda helal kabul edilmiştir: kan diyeti borcunun ödenememesi, herhangi bir borcun ödenememesi ve temel ihtiyaçların giderilememesi (Tabakoğlu, 2008: 546). Sadaka vermek İslâm itikadına göre hayır işleri arasında sayılabilecek bir eylemdir. "*Gerçek olmak, doğruluk*" gibi anlamlara gelen *sıdk* kökünden türeyen *sadaka* kelimesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddîve aynî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder. Ancak bu kelime Türkçede daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılmaktadır (Aruçi, 2008: 383). Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği üzere, Allah sadaka ve benzeri yardımların karşılığını yardımcı yapan kimseye fazlasıyla geri göndermekte ve yardımseverliğin ödülünü bolca

¹Zekât, Allah tarafından mümin kişinin tasarrufuna emanet edilen maldan belli bir miktarda fukaraya ödenmesi gerekli bir borç olarak tanımlanmıştır. Bu borcu ödeyen kimseye mutlaka sevap şartı yoktur. Hadisler, zekâtı veren kişinin niyetine göre sevap kazanıp kazanamayacağına ilişkin belirli birtakım kıstaslar koşturmuştur. Daha detaylı bilgi ve zekât konusundaki hadisler için bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte* (cilt: 17), İstanbul: Akçağ Yayınevi, tarihsiz, s. 177-186.

²İslâm fıkhına göre, ergenlik çağına erişen Müslüman erkeğin fitre vermesi gereklidir. Evli olmayan Müslüman kadınlar fitrelerini kendileri öderler. Evli kadınların fitresi Ebû Hanife'ye göre yine kendileri, diğer üç mezhebe göre ise fitre borcu nafakaya dâhil olduğu için koca tarafından ödenir. Çocukların malları varsa velileri fitrelerini bu maldan öder; malları yoksa nafakalarını temin etmekle yükümlü olan kimse çocuklara ait bu borcu kendi malından ödemek zorundadır. Fitreyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, "Fitre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 160.

³Aşağıda tanımlanacaktır.

ihsan etmektedir. Buna ilişkin en açık ifadeyi, Bakara suresinin 270. ve 274. ayetleri arasında görüyoruz:

270. Her ne nafaka verdiğiniz veya adak adadınızsa, herhalde Allah onu bilir; fakat zalimlerin yardımcıları yoktur!

271. Sadakaları açık verirseniz, o ne iyi! Eğer onları gizler de fakirlere öyle verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmının bağışlanmasına sebeptir; hem Allah her ne yaparsanız haberdardır!

272. Onların yola gelmesi senin görevin değildir. Ancak Allah dilediğini yola getirir. Hayırnamına her ne infak ederseniz hep kendi lehinedir; ancak yalnızca Allah rızasını gözeterek verirsiniz... Bu şekilde hayır amaçlı her ne verirseniz, karşılığı tamamen ödenir ve hiç hakkınız yenmez!

273. Allah yoluna kendilerini adayan, şurada burada dolaşmayan fakirlere verin. İstemekten çekindikleri için bilmeyen onları zengin zanneder. Onları simalarından tanırın; halkı rahatsız etmezler. Hem işe yarar her ne verirseniz, hiç şüphesiz Allah onu bilir!

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra harcayan kimseler, işte onların Rableri yanında, yalnızca kendileri için, mükâfatları vardır. Onlara bir korku yoktur ve (mahzun olacak) üzülecek de değildirlir!" (Yazır, 2009: 47)

Görülebileceği üzere, ayetler İslâm dini bakımından sadaka vermenin ve bunu gizli tutmanın büyük bir karşılıkla ödüllendirileceğini vurgulamaktadır. Böylece İslam dini, özellikle parasal yardımlaşmayı, zekât, fitre ve sadaka isimleri altında toplumda yaygınlaştırmış ve belirli ay veya günlerin değişmez özellikleri arasına katmıştır (Vatandaş, 2003: 150). Ayrıca sadaka verme konusunda çok sayıda hadis-i şerif de İslam fıkıh kitaplarında ya da konuyla ilgili kaynaklarda bulunabilir. Ancak hadislerde, kişinin eğer gücü yetiyorsa dilenmektense çalışmaya yönelmesi salık verilmektedir. Örneğin, bir hadiste Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "Sizden birinizin sabahleyin ormana giderek sırtında odun getirmesi ve onun parasını harcaması ve insanlara muhtaçlıktan kurtulması, versin vermesin bir kimseden istemekten daha hayırlıdır. Çünkü yüksekteki veren el alttaki alan elden daha hayırlıdır. Harcamaya, geçimini üstlendiğin kimselerden başla" (Tirmizî, 2007: 367).

Yine bir başka hadiste de: "Bir kimseye yokluk isabet eder de o kimse halini Allah'a arz etmesi gerekirken insanlara arz ederse, o yokluk kapısı ona kapatılmaz. Kim de fakirliğini Allah'a arz ederse Allah onu çabucak zengin kılar ya çabuk bir ölümle veya çabuk zenginlikle" buyrulmaktadır (Ebu Dâvud, 2007: 659). Sadakanın en belirgin özelliklerinden biri de gizlice verilmesi gerektiğidir. Burada vurgulanmak istenen nokta, bir anlamda Türk toplumunun gelenekleri arasında kendisine "*sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi*" biçiminde yer bulan ifadedir. Bu anlamda bakıldığında, sadaka kavramının iki temel özelliği belirmektedir ki, bunlardan ilki Allah rızası gözetilmek suretiyle, karşılıksız verilmesi ve ikincisi de verilen sadakanın gizlice verildiği gibi verilmesinin de gizli tutulmasıdır. Nitekim İslâm'a göre, Allah tüm kullarının eyleme dönüşün ya da dönüşmesin düşüncelerinin tamamından haberdardır ve kötü edimleri cezalandırmaktan hiçbir zaman kaçınmadığı gibi iyi edimleri de hiçbir zaman karşılıksız bırakmaz.⁴ Bununla birlikte, sadaka verenin eylemi kadar sadaka verilen kimsenin

⁴Varol, *Kur'an'da İnfak* adlı yazısında, sadaka ve zekâtla ilgili ayetler ışığında sadakanın temel kurallarını şu şekilde belirtir:

- a) Açıktan ve gizli olarak yapılmalıdır.
- b) Başa kakılmadan yapılmalıdır.
- c) Fakirlerin gönlünü kırmadan yapılmalıdır.
- d) Gösteriş düşünmeksizin yapılmalıdır.

içinde bulunduğu durum da çok önemlidir. Nami'nin de vurguladığı üzere sadaka şartsız ve kayıtsız değildir. Bilakis sadaka vermenin bir yolu, erkânı vardır ve kimlere sadaka verilip verilmeyeceği tasrih olunmuştur (Nami, 1915: 1249-1250).

Sadakanın yanı sıra İslâm'da ödüllendirilen başka birtakım hayır işleri de mevcuttur ki bunlar İslâm toplumlarında sosyal birliği yaşatacak önemli düzenlemeler arasında yer almaktadırlar. Örneğin yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan "hayrât" (hayır işlerinde yarışmak), "infak" (Allah yolunda harcamak), "sadaka vermek", "karz-ı hasen" (Allah'a güzel bir ödünç takdim etme), "yoksulu doyurmak", "sadaka-i câriye" (sürekliliği olan hayır işleri) gibi değerler bunların arasında sayılabilir (Düzbakar, 2008: 292). Bir İslâm toplumu olarak Osmanlılara bakıldığında, başlangıçtan beri bu türden hayır işleri ile dilencilerin var olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, dilenci sayısının artışa geçtiği dönemlerin daha çok savaş gibi dış etkenlerin yarattığı sıkıntılı tarihlere ve Anadolu ve başkent İstanbul'da karışıklıkların yaşandığı süreçler olduğu da belirtilebilir. Bilhassa İmparatorluğun güçten düşmesi ile uzun süren savaşların getirdiği ekonomik yükleri taşıyamayan Anadolu kentlerinin İstanbul'a verdiği göçlerle, yurtdışından alınan gönüllü ya da zorunlu göçlerin, 19. yüzyıl İstanbul'unda dilencililiğin artmasına büyük etkisi olmuştur. Buna ilk elden verilebilecek örnek, 1853 Kırım Harbi'nin ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı ekonomisi ve göç hareketliliği üzerinde bıraktığı derin etkidir. Diğer önemli bir tarih de 1912-13 Balkan Savaşı'dır. Bu dönemlerde, ister yurtiçinden ister yurtdışından olsun, Osmanlı ülkesine kesif göç hareketleri yaşanmış; bunlardan nasibini en çok alan şehir de payitaht olmuştur.

Nitekim Kırım Savaşı sürecinde Osmanlı memleketine göç etmek mecburiyetinde kalan insan miktarı yüz binlerle ifade edilecek sayıya ulaşmıştı. Bazı kaynaklarda bu rakamın 200.000 kişi civarında olduğu yer almakta iken, başka kaynaklarda da, söz konusu dönemde 470.000 kişinin Osmanlı memleketine göç ettiği bilgisi mevcuttur (Demirtaş, 2009: 221). 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yaşanan katliam, açlık ve hastalıktan yaklaşık 500 bin kişi hayatını kaybederken, kurtulabilen yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi de göç etmek zorunda kalmıştır. Bu muhacirlerin 200 bini Şumnu'da, 300 bini Makedonya'da, 150 bini Batı Trakya ve Rodoplar'da toplanırken, Eylül 1879'a kadar, 387 binden ziyade muhacir de İstanbul'a sevk edilmiştir (Paşaoğlu, 013: 351). 1911-12'ye gelindiğinde, Balkanlar'daki huzursuzluk yüzünden, daha savaş başlamadan göçler başlamıştı. Göç hareketleri, Osmanlı için adeta bir felakete dönüşen savaş patlak verdiğinde hız kazandı. Balkan Savaşları esnasında Makedonya ve Trakya üzerinden Anadolu'ya göç edenlerin sayısının 440.000'i bulunduğu tahmin edilmektedir. Balkanlar'ın diğer bölgelerinden göç etmek zorunda olanlar da hesaba katılınca, yaklaşık 1.000.000 Rumeli Türk'ünün topraklarını bırakıp gitmeye zorlandığı ortaya çıkar (Akova, 2012: 549). Andığımız bu üç önemli tarih ile bu tarihler arasında kalan ve nispeten kısa sayılabilecek bir süreçte gözlemlenen göç hareketleri, sanıyoruz ki yine bu tarihler arasında İstanbul'da dilencililiğe talepte yaşanan ani artışları da kısmen açıklamaktadır.

İç ve dış göç olgularının yanı sıra, Osmanlı esnafının Avrupa ekonomisi karşısında rekabet gücünü yitirmesi de dilencilere katılacak işsizlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela İstanbul'da sadece dokuma sanayinde 1830'lara kadar 5-6.000 dokuma tezgâhı çalışıyor ve 15-20.000 nüfusun geçim kaynağını sağlıyordu. Oysa 1860'larda bu tezgâhların % 90'ı faaliyetine son vermiş bulunuyordu.

e) Malın en güzelinden yapılmalıdır.

f) Malın en çok sevileninden yapılmalıdır. Bkz. Ramazan Varol, "Kur'an'da İnfak" *Sosyal Dengenin Sağlanmasında Yardımlaşma ve Dayanışmanın Yeri* (der: İbrahim Ateş). Ankara: Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları, 1996, s. 78.

Sınaî imalatın diğer pek çok sektöründe de görülen benzeri daralmaların yol açtığı işsizlik de fakirliği ve dilencililiği büyüten önemli bir faktör olmuştur (Genç, 2008: 15).

2) Eski İstanbul'un Dilencileri (1853'e Kadar)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dilencilik, çok eski tarihlerden itibaren var olmuş ve varlığını günümüze dek sürdürebilmiş bir geçim türüdür. Dilenmek, vücutça sakatlığı olup, çalışmayan ve günlük yiyeceği de kalmayan bir yoksulun, ölmek için başvuracağı en son çaredir. Yoksa sağlam bir kimsenin geçim yolu değildir (Kaleşi, 1990: 32) ve başlangıçtan beri İslâm toplumunda çeşitli sebeplerle dilenenler ve bu yolla geçimlerini sağlayan zümreler görülmüştür. Bunların başında bazı mutasavvıflar ve dervişler gelir. Dünyayı terk eden, var olan mal ve servetlerini elden çıkardıktan sonra fakir bir hayat yaşayan bazı sufiler geçinebilmek için zaman zaman dilenmek zorunda kalmışlardır (Toksarı, 1994: 300). Ayrıca belli sebeplerle işinden olmuş ya da çalıştığı halde geçim sıkıntısına ve açlığa düşmüş kimseler, sakatlar, hastalar, kimsesizler de kısaca dilenci grupların arasında sayılabilir.⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda dilencilik olgusuna baktığımızda, ülkenin çoğunluk bakımından İslâm olması durumunu da göz önünde bulundurarak daha çok dini birtakım söylemlerle dilencilik yapıldığını düşünebiliriz. Bilhassa büyük Osmanlı şehir merkezleri, sosyal ve ekonomik bakımdan Osmanlı toplumunun en canlı yerleriydi. Sulak yerlerde kurulmuş olan şehirlerde bağlar ve bahçeler önemli yer tutardı. Ayrıca şehirlerin dağ ve ova köyleri arasında pazar yeri olmaları dışında, dini ve idari bir merkez durumunda olduklarını da bilmekteyiz (Özkaya, 2010: 67). Ticaretin canlılığı ve ikliminin elverişliliği bakımından tarım ürünlerinin bolca yetiştiği şehirler açısından düşünüldüğünde, dilencilik faaliyetlerinin buralarda diğer şehirlere nazaran daha fazla gözlemlendiği öne sürülebilir. Gerçekten de İstanbul gibi ticaret hayatıyla olduğu kadar nüfusunun çokluğuyla da dikkati çeken iller mevcut olduğu gibi, Ege ve Akdeniz kıyılarının bitki örtüsü ve iklim bakımından bereketli şehirleri de hem ılık iklimleri ve hem de bereketli ürünleri bakımından dilencilerin ilk tercihleri arasında gelmiş olmalıdırlar.⁶

İstanbul'un nüfusu fetih sürecinde çeşitli sebeplerle azalmıştı. Fetihden sonra yetkililer şehrin nüfusunu yeniden artırmak ve burayı eski gelişmiş şehir durumuna getirmek için büyük bir gayretin içine girmişlerdi. Bu maksatla şehri cazip hale getirmek istemişler ve bunun için çeşitli politikalar uygulamışlardı. Bunun yanında İstanbul'a olan ilgi gün geçtikçe artmış ve buraya dışarıdan yoğun göçler gerçekleşmişti. Gerek şehrin nüfusunu artırmaya yönelik olarak uygulanan politikalar, gerekse başkente olan ilginin giderek artması sonucunda İstanbul kalabalık bir şehir haline gelmeye başlamıştı. Bir süre sonra bu durum, şehrin nüfusunu artırmak için gayret gösteren devlet adamlarını ve yetkilileri endişelendirmişti. Çünkü artan nüfus şehirde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştı. İstanbul'a olan ilgi yalnızca Osmanlı memleketiyle sınırlı kalmamış, ülke dışından da insanlar İstanbul'a gelmeye başlamışlardı (Demirtaş, 2008:

⁵Davies, Amerikan ve İngiliz dilencileri üzerine kaleme aldığı eserinde, bir Amerikalı dilenci ile bir İngiliz dilencinin içinde bulunduğu durumu şöylece izah ediyor: "Amerika'daki dilenme sanatının durumu İngiltere'deki kadar iyi değildir. Çünkü o ülkede, İngiltere'deki gibi herhangi bir şeyi satıyormuş gibi rol yapmaya ihtiyaç duyulmaz ve para, yiyecek ve giyecekler sadece istemeyle hemen elde edilebilir. Amerikalı dilenci birkaç sözcük kullanır. Zira o, her kimin gücü yeterse, acıklı öyküler uydurmasına gerek kalmadan pişmiş yemeği olmasa da en azından kendisine ekmek ve yağ vereceğini çok iyi bilir". W. H. Davies, *Beggars*, London: Duckworth&CO, 1909, s. 93.

⁶Özellikle büyük şehirlerin nasıl dilenciler için birer biçilmiş kaftan konumunda olduğuyla ve dilencilerin Fransa'daki durumları ve işledikleri suçlardan yargılanmaları konusunda yetkin bir çalışma için bkz. Thomas McStay Adams, *Bureaucrats and Beggars French Social Policy in the Age of the Enlightenment*, New York: Oxford University Press, 1990, s. 7-27.

173-174). Hakkında en çok bilgi sahibi olduğumuz şehir başkent İstanbul olsa da, Mantran'ın belirttiği üzere halk unsuru hakkında yine de az bilgiye sahibiz. Esnafın bilinçli unsurları, işlerine bağlı işçilerin –ama bazı durumlarda bunlar da isyan etmekten geri kalmıyorlardı - yanı sıra, sayılarını tahmin etmenin güç olduğu bir halk yığını, her cinsten bir yüzen unsur bulunmaktaydı: İflas etmiş küçük köylüler, çalıştıkları toprakları bırakmış tarım işçileri, eyaletleri sarsan karışıklıklardan kurtulmak isteyen taşralılar, başkente hayatlarını iyi veya kötü yoldan kazanma fırsatını yakalamak için gelen çeşitli uluslardan insanlar, örneğin seyyar satıcı, kedi için işkembe satıcısı, kaldırımcı veya dalgıç olan Arnavutlar veyahut geleneksel mesleklerinin dışında İstanbul'da, ayıcılık, cambazlık yapan çingeneler ve bütün uzak eyaletlerin insanları: Mısırlılar, Iraklılar, Suriyeliler ve İstanbul'un serabı tarafından cezp edilen diğerleri ve hatta İstanbul'da kıtlığı çekilen bir uzmanlık alanında çalışmak üzere emirle getirilenler ki, bunlar ya patronları tarafından terk edildiklerinden ya da kendileri işi bıraktıklarından ötürü boşta gezmekteydiler (Mantran, 1990: 101).

Durum böyle olunca, işsiz kalan bu kimseler ya yeni bir meslek edinme ya da dilenme yolunu tutmaktaydılar. Dilenmek herhangi bir sermaye gerektirmediğinden, bu gibi kimseler için daha kolay görünmektedir. Nüfus bakımından düşünülecek olursa, 1477'de 185-195.000 olarak tahmin edilen İstanbul nüfusunun, 1520-1535 yılları arasında 400.000 ve 16. yüzyıl sonlarına doğru da 700.000'e yaklaştığı iddia edilse de bunlar gerçek rakamları yansıtmaz. Ancak şu bilinen bir gerçektir ki İstanbul 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde 1.000.000 sınırını çoktan aşmıştı. Bu bakımdan, İmparatorluk dilencilerinin özellikle başkent İstanbul'u kendilerine mesken tutmaları ve arşiv belgelerindeki dilencilikle ilgili konuların daha ziyade İstanbul sınırları dâhilinde yaşanan olaylardan oluşması yadırganmamalıdır (Işın, 2006: 36).

Bilindiği üzere kent yaşamı temelde heterojen, kesif ve devingen bir karaktere sahiptir. Kentin söz konusu yapısal örgütlenmesi panoramik açıdan bitişik ve sıkı fakat özde kent sakinlerini birbirine ötekileştiren, ilişki düzeyi düşük, gevşek ve zayıf bir temas alanı oluşturmaktadır. Sosyal yakınlığın ya da sorumluluğun aşındığı kent koridorları bu anlamda normatifliğini kaybetmektedir. Kentin sokaklarında, işlek arterlerinde karşılaşılan durum ve sorunlar kent sakinlerinin bireysel tutum ve davranışlarına göre çözüm bulmaktadır. Dilencilik problemi açısından bakıldığında, dilencilik yapan kişi ya da gruplar kentin gevşek ilişki ağı içinde yer bulmakta ve sürdürülebilir bir pozisyon kazandıktan sonra bireyselleşen kent aktörlerinin tutum ve davranış doklarının tanıdığı imkân ölçüsünde yaşamlarını daim kılmaya çalışmaktadırlar (Tuna ve Parin, 2008: 147). Osmanlı İstanbul'unundilencileridehalktan para alabilmek için çeşitli dilenme yöntemleri geliştirmişlerdi: Bu kişiler, yanlarına birer hasta adam olarak insanların duygularını istismar etmek suretiyle para kazanmaya gayret göstermekteydiler. Yine bir kısmı da bazı kimselerin boyunlarına zincir takarak dolaştırır, bu kişilerin borçlu olduklarını dolayısıyla yardıma muhtaç olduklarını söyler ve halktan para almaya çalışırlardı. Dilenciler halkı etkileyip daha fazla kazanç elde edebilmek için giyimlerinden dua etme ve oturma biçimlerine kadar her şeye dikkat ederler, işlerinin bir parçası olarak Kur'an ayetleri ve ilahiler okumaya da büyük bir itina gösterirlerdi. Çoğunluğunun hemen her dönemdeki ortak özellikleri ise eski ve yırtık elbiseler giymeleri ve böylelikle çevrelerine, muhtaç oldukları görüntüsü vermeleriydi (Demirtaş, 2006: 84).

Yukarıdaki iddiayı resmî olarak doğrulayan bir ifade, İstanbul kadısına hitaben çıkarılan 1568 tarihli bir fermanla görülür. Ferman şöyle buyurmaktadır:

“İstanbul kadısına hüküm ki,

toplayarak gruplar halinde dilendirir ve onların sırtından geçimlerini yürütürlerdi (Sakaoğlu, 1987: 86).

Yine başka bir fermada da, İstanbul dilencilerinin toplattırılarak çalışmak üzere İzmir'e gönderildikleri okunmaktadır. Ferman şöyle buyurmaktaydı:

“Koca İli sancağı mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ve İznikmid kadısına hüküm ki

Âsitanei saadetimde tamülâzâ ve akviyayı ricalden deryuze ve saillik ile sokaklarda ibadullaha ta'cizkendülerekârükisb ittihaz iden kırk üç nefer miktarı saillerahz ve bir kayığa vaz ve kapu kethüdası mübaşeretileİznikmide irsal olunmaların ilâmen işbu emri şerifim isdarve ...ile irsal olunmuştur. Bunların İznikmid'e irsal olunmalarından maksudmedine-imazburedecerrüsual ile ibadullahı ta'ciz ve tazyik içünolmayup belki her birisini kuvvet ve istidadına göre münasip mahallere tevzi ve taksim ve bir fi'lü kâr ile kendülerini iştigal ve deryuzelik kârı mekruhundan halâs eylemek iradesine mebni olduğu malûmunuz oldukda âzası tamam ve zer'üharse kadir olanları kazaimzeburda vaki kura ahailerine tevzi ve taksim ve kârükisbe ve hizmetemünasib olan emredleri dahi kasaba-i mezburenin erbabı sanayine tefrik ve teslim olunup ve tesellüm idenlere kendilerini salıvmeyüp hizmet-i lâzime'muresinde alâeyyi halin istihdam ve imal eylemelerini tenbihiekid ve bunlardan fimabaad Âsitane'ye gelmek iradesile İznikmid'de ahz olunanların te'dib-i şedid ile mahallerine irca' ve teslim olunmalarına daima ihtimam ve dikkat ve temşiyeti maslahatın itmam ve ilâmile mübaşiri mümaileyhin avdetine bezli cehdümiknet eylemeniz babında fermanı âlişan sadır olmuştur. Buyurdum ki fi evaili s 1173” (Refik, 1988: 194-195).

Osmanlı sosyal tarihiyle ilgili belgeler göz önünde bulundurulduğunda, yukarıdakine benzer dilencilik ve dilencilerle ilgili kayıtlara diğerlerine nispetle daha az rastlanmaktadır. Ancak yine de Evliya Çelebi'nin ünlü *Seyahatnamesi* ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin kaleme almış olduğu *Halatül-Kahire Min'elAdatü'z-Zahire* gibi yazıldığı dönemin toplumsal yapısına ve insanların yaşayışlarına ilişkin önemli bilgiler içeren bazı eserler ve padişah fermanları, bize bu metinlerin kaleme alındıkları dönemdeki dilencilik olaylarıyla ilgili kıymetli bilgiler aktarmaktadırlar. Örneğin Gelibolulu Mustafa Ali, Mısır'da bulunduğu sırada yazmış olduğu mezkûr eserinde, Mısır'da birçok dilencinin bulunduğu, bunlardan bazılarının kör olduğunu, yara bere içindeki dilencilerin yaraları açık bir vaziyette sokaklarda insanlara musallat olduklarını kaydeder. Hatta öyle ki, dilenciler bir *mangır* için Allah adını binlerce kez anmakta, yapışkanlıklarıyla kendilerine sadaka vermek isteyen insanları da canından bezdirmektedirler (Mustafa Âli, 1984: 63):

“Cerrarlarının sikleti ve a'mâ dilencilerün kesreti ve nâkışul'a'zâ ve meflûc-u yekdest-u yek-pâ günâgün marazları bedîd hâşâ mines'sâmi'în nazardan dûr olacak zahmu yârelerişedîdmübrimsâyillerünvefreti bir derecededür ki, bir mangır için nâm-ı Hüdâyı bin kerre yâd idüp andlar virürler, el cîbe sunduğun gibi etrâfun alup başuna üşerler. Hattâ bir mertebede gîlzet iderler ki tasadduk etmeğe and içersin, dünyâ ve mâ-fihâ müsevvebâtı dahi olsa andan geçersin” (Tietze, 1975: 126-127).

Osmanlı dilencileriyle ilgili bize ulaşan bir başka anlatı da, 1554-1562 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda elçi olarak görev yapan Flaman diplomat Ogier Ghiselin de Busbecq tarafından şöylece verilmiştir:

“Onlar (Osmanlı dilencileri), bizdekilerden sayıca çok daha azdırlar ve genellikle oradan oraya gezerek, değişik kutsal örtüler altında dilenirler. Onların çoğu, dilenmelerine bir bahane olarak zayıf akıllıymış gibi rol yaparlar ki bunlar Türkler tarafından budala ve yarım akıllı olarak düşünülüklerinden, yeryüzündeki yaşamları boyunca birer ermiş oldukları ve öldükten sonra da doğruca cennete gidecekleri kabul edilir. Böylece bunlar daha çok yardım görürler. Bir diğer dilenci grubunu ise belirli

standartlara ehemmiyet veren ve ataları İslâmiyet'i yaymak için savaşmış olduğunu belirten Araplar oluşturur. Bunlar her yerde ve herkesten yardım dilenmezler. Ancak akşamları yoldan geçenleri, belli bir fiyatı iki üç kez tekrarlayarak bir donyağı mum, bir limon ya da bir narı almaya zorlarlar. Bunlar dilenmeyi onur kırıcı bulduklarından, görünüşte bir şeyler satmayı tercih ederler" (Busbecq, 1968: 100).

Evliya Çelebi de, ünlü eseri olan Seyahatname'de dilencilerle ilgili değerli bilgiler aktarmıştır. Çelebi, dilencileri bir tür esnafmış gibi görmekte ve sayılarının neredeyse yedi bini bulunduğunu belirtmekteydi (Evliya Çelebi, 1969: 225). 1638 yılında IV. Murat tarafından düzenlenmesi emredilen üç günlük bir geçit töreninde bulunan Evliya Çelebi, Seyahatname'de bu törende hazır bulunan meslekî loncaların sayısını 735 olarak aktarıırken bunların arasında dilencilere ait bir lonca bulunduğundan da söz eder (Goffman, 2002: 89). Çelebi'nin dilenciler grubuna ilişkin ifadelerinkendi ağzından okuyalım:

"Her birinin birer peşmine (yün) hırkaları, ellerinde günâgün (çeşit çeşit) alemleri (nişanları, sancakları), başlarında bûriyadan (hasırdan) ve lif-i hurmadan destârları (sarıkları) olduğu halde (Ya Fettâh) ism-i şerifiyle cümle a'mâları (tüm körler) birbirlerinin omuzuna yapuşup kimi leng (topal), kimi â'rec (aksak), kimi,kimi meflûc (felçli), kimi masrû' (sar'alı, sara hastası), kimi bî-dest (elsiz), kimi ayaksız, kimi uryân (çıplak), kimi biryân (yanık), kimi himâr-i sivâr bir hengâme, bir âile ile nice bin bayrakların arasında cerrâr (dilenci) şeyhini ortaya alub, şeyh dahi dua idüb yedi bin fukarâ bir ağızdan Allah Allah ile amîn! Didiklerinde sadâları evce peyveste olur (sesleri gökyüzüne ulaşır). Bu tertîb üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden ubûr-u eydiyyân mahalde turup pâdşâha hayr duâlar ider. İhsân ve in'âmına (iyiliklerine, nimetlerine) mazhar oldukdadurmuyup giderler" (Evliya çelebi, 1314: 528-529).

3) 1853-1914 Yılları Arasında İstanbul Dilencileri

1853 yılı Osmanlı tarihinde çok önemli bir noktaya işaret eder. 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Humayunu'nun okunmasından ve Tanzimat Devri olarak anılan dönemin başlangıcından bu tarihe değin, Osmanlı İmparatorluğu Batılılaşma yolunda ilk adımlarını atmış ama 1853'te başlayan Kırım Harbi ile bu yenilik hareketleri akim kalmıştır. Yine bu savaş dolayısıyla devlet ilk dış istikrazını gerçekleştirmiş; savaşın ilerleyen safhalarında da 18 kez daha bu çareye başvurulmuştur. Osmanlı ordusunun yıllardır adeta bir alışkanlık haline getirdiği yenilgi geleneği, 1853 Kırım, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus ve 1912-13 Balkan Savaşları'nda da bozulmamıştır. Mütemadiyen ağır yenilgiler alan İmparatorluk, tüm bu yenilgilerin sosyo-ekonomik sıkıntılarını derinden yaşamıştır. Ekonomik buhranın müzminleştiği bir dönemde alınan bu yenilgilerle devlet ve halk büyük bir sefaletе düşmüştür. Fakirlik ve işsizliğin artması, toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getirmiş; fuhuş, kaçak içki üretimi ve satışı, karaborsacılık gibi faaliyetler artmıştır. Savaşlarda eşini, babasını, ağabeyini ya da ailenin bakımını üstlenen amca, dayı gibi erkek yakınlarını kaybeden bazı kadınlar, dilencilikten daha da fena bir duruma düşerek fuhuş batağına saplanmışlardır. Birçoğu belki de sonunda açlıktan ölmeyi de göze alarak dilencililiği tercih etmiştir. Ayrıca savaş sırasında ya da sonrasında karşılıklı anlaşmalar sonucu yürütülen mübadele hareketleri ile yurtdışından kadın-erkek birçok göçmen Osmanlı ülkesine yığılmıştır. Topraklarını ve yerleşik hayatlarında sürdürdükleri işleri bırakmak mecburiyetinde kalan bu göçmenler ya doğrudan başkent İstanbul'a nakledilmiş ya da Anadolu'ya yerleştirilmeye çalışılmışlar ama buldukları yerlerin ekonomik koşulları daha elverişsiz olduğu için buraları terkle İstanbul'a göç etmeye başlamışlardır.

Artan nüfusa karşılık, sakinlerine önereceği iş alanları çok az olan İstanbul ise böylece bir işsizler ordusuyla dolmaya başlamıştır. Avrupa'daki örneklerine benzeyen bir sanayi atılımı gerçekleştiremeyen ve daha ziyade klasik üretim biçimini muhafaza

eğiliminde olan Osmanlı'nın bu göç hareketleri karşısında tek yapabildiği şey, kaçak göçmenleri tespit ederek bunları İstanbul sınırlarının dışına çıkarmak olmuştur. Geleneklere, bunlar artık yozlaşmış olsalar da, sıkı sıkıya bağlı kalmakta ısrar eden İmparatorluk ekonomisinin bir Osmanlı-Türk burjuva sınıfı yaratmaktaki beceriksizliği, istihdam alanlarının zamanla kısmen atölye tipi küçük ölçekli üretime elverişli şehirlere doğru kaymasına yol açmış; iç ve dış göçler sonucu fazla nüfus yükünün altında kalan İstanbul, halka gerekli seçenekleri sunamaz hale gelmiştir. Osmanlı sikkesinin uzun yıllardır maruz bırakıldığı tağşiş işlemleri, paranın alım gücünü hayli aşağıya çekmiş; böylece yoksulluk sınırı da yükselmiştir. İş sahibi olanların bile geçinmekte oldukça zorlandıkları İstanbul'da, işsizlerin ya da mevsimlik işlerde istihdam edilenlerin yaşadıkları sefaleti tahmin etmek zor olmasa gerektir. Hal böyle iken, bu kesimden iş bulamayan ya da işine son verilenlerin dilencilik gibi herhangi bir sermaye ya da aşırı beden gücü gerektirmeyen bir iştigale yönelmeleri doğal karşılanmalıdır.

Eski İstanbul folkloru ve yaşayışını betimleyen anı türünden eserlerde, dilencilerin bu sefil halleri çok canlı bir biçimde tasvir edilir. Buna ilişkin ilk örnek, Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey'in (1842-1928), İstanbul'daki dilencileri tarif ederken kullanmış olduğu şu ifadelerdir:

"İstanbul'da dilencilik sanat ittihaz etmiş olanlar iki türdür. İlk tür daimi, ikinci tür ise geçicidir. İlk türe mensup olanlar yerli dilenciler olup, altmış yıl önce icra olunan tahrîr-i nüfusta Müslim ve gayrimüslim genel miktarı 2700 kişiye ulaştığı anlaşılmıştır. Taşralı geçici dilenciler bu hesaba dâhil değildir. Binaenaleyh miktarı da bilinmemektedir. Dilencilerin dilenme tarzları muhtelifdir. Bir takımı kasidedir. Mahalle aralarında, cami avlularında dolaşır, Bülent avazıyla kaside ve mavâl⁹ okurlar. Gözlerinde âmâ olanlar, gözlüler yedeğinde gezerler. Bu körlerin münferiden gezenleri de vardır. Böyleleri âmâ oldukları halde İstanbul'un تنها ve kalabalık sokaklarını tamamen bilirler. Gezerken bir dakika ağızları durmaz, durmadan söylerler. Bu kasidedilerin çoğunluğu Arap'tır. Arap olmayanları dillerini Arap şivesi gibi kullanan Kıptilerdir. Birtakım dilenciler de cami kapılarını, sokak başlarını, işlek caddelerin köşelerini kendilerine merkez ittihaz etmişlerdir. Bu takım dilenciler müsin, alfil, kör, bakar kör, topal, kıyam ve kuûdabîmecal olduklarından her gün mevkilerinde bulunurlar. Bunların mevkileri, aralarında "gedik" diye bilinir. Aşr-ı Muharrem'de¹⁰ sokaklarda birbirlerinin yedeğinde dolaşmak, hakkı bu gediklilere aittir. Bunlar hanelerin önünde dururlar, birbirlerinin sırtına yaslanarak ilahi okumaya başlarlar. Okudukları ilahinin nakaratı: 'Gökte melek, yerde her can ağladı' beyitidir. Bu beyitin alt tarafına bir de 'hoygoy canım' ilave etmişlerdir. Çocukluğum zamanından beri işittiğim güfte hep budur, asla değişmez. İlahinin bitiminde içlerinden biri yüksek sesle dua eder, diğerleri 'Âmin!' derler. Evlerden kuru bakla, kuru fasulye gibi aşure harcı verirler. Verilen harcı omuzlarında asılı olan torbalara korlar, diğer eve geçerler. On gün zarfında topladıkları

⁹Halk arasında mavâl denilen Arapça mevâl, çöl Araplarına mahsus bir teganni (şarkı ve gazel okuma) türüdür. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 422.

¹⁰10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da öldürülmesinden sonra Şia için bu tarih önem kazanmış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelenildiği bir matem günü olmuştur. Ancak bu eğilim Emevi idaresi döneminde doğal olarak fiiliyata geçirilememiştir. Çünkü Emevi idaresi Şia'nın Aşûreyi yas günü ilan etmesine karşılık, Kerbelâ faciasını unutturmak için bu günü bir vesile saymış, adeta bayram havası içerisinde kutlanılmasını temin yoluna gitmiştir. Daha doğrusu bir anlamda siyasallaştırmıştır. Doğal olarak bu durum zamanla Şia'nın tepkisinin daha da artmasına yol açacaktır. Eyüp Baş, "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XLV, sayı: 1, 2004, s. 175.

aşure harcı bir hayli miktara ulaşır. Tabii satıp aralarında bölüşürler” (Ali Rıza Bey, 2001: 53-54).

Ali Rıza Bey'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı sosyal hayatında dilencilik oldukça profesyonel bir uğraş, hatta bir iş olarak ele alınıyor ve değerlendiriliyordu. Dilenmek, çoğu zaman körlük ya da bir organın eksikliği ön plana çıkarılarak gerçekleştirilirken aynı zamanda insanların duygularına, ancak bilhassa dini hassasiyetlerine dokunacak acıklı söylemler eşliğinde yürütülmekteydi. Gerçekten de, dilencilğe ister bir meslek ister yaşam biçimi olarak bakılsın, kendine özel en önemli niteliği ortaya koyduğu görüntünün bilinçli bir biçimde mümkün olduğunca düşük profilde tutulmasıdır. Dilencilüğün dışında herhalde hiçbir meslekte kendini güçsüz ve perişan gösterme türünden bir çabaya rastlanmaz. Dilenci, kendine acındırmanın muhtelif şekillerine birçok biçimsel sınırları ihlal ederek ulaşır. Bu durum acımadan çok rahatsızlık yaratmaya neden olsa bile dilenciler arasında ortaya konacak perişanlık manzarası üzerine gizli bir yarışma yaşanıp durur (Mermutlu, 2008: 430). Musâhipzâde Celâl Efendi de, *Eski İstanbul Yaşayışı* adlı eserinde, Ali Rıza Bey'in ifadelerini doğrular bir biçimde şu ifadeleri kullanmakta ve goygoycular olarak da anılan dilenci türünü bize anlatmaktadır:

"Muharrem ayının onuncu günü, Hz. Peygamber'in torunu İmam Hüseyin'in susuz şehit edildiği gün olduğu için bazıları evlerde billur bardakları kaldırarak bakır veya toprak kupa ve taslardan su içer, fakat kana kana içmezlerdi. On gün oruç tutanlar, düğün dernek yapmayanlar, gülüp eğlenmeyenler vardı. Yine bu ayın onuncu gününde Hz. Nuh'un gemisi Cudi Dağı tepesine oturarak selamete erdiği için gemide bulunan zahireden çorba pişirmişler. Hz. Nuh'un bu selamet gününe hürmeten bizde de aşure pişirilir. Eşe dosta, akraba ve konu komşuya fukaraya dağıtırlardı. Ve yine bu ayın başından onuncu gününe kadar dilenci guruhundan kör ve sokaklarda "Mersiye" okumak iktidarında olanlar başlarına, boyunlarına ikişer, üçer kör heybe şeklinde iki gözlü torbalar asıp sokak sokak, kapı kapı dolaşarak Kerbelâ mersiyesi okurlardı. Bu mersiye'nin her üç mısraında diğer âmâlar, "hayyulkayyûm"¹¹ bozularak meydana gelen "hoygoygoy canım" cümlesini hep bir ağızdan makamla çağırışlar ve mersiye bitince asıl okuyan şu gül-bângî çekerd: "Allah Allah, bir Allah, kadim Allah, şühedayı Kerbelâ İmam Hasan, İmam Hüseyin aşkına ve cemîi enbiya ve evliya kerimine, cömertler demine ve gelip geçmiş mü'minlerin ervahına hu diyelim huu!" diye hep bir ağızdan "hu" çektikten sonra kısa bir dua okurlardı. Duanın her cümlesinde diğerleri "Amin" dedikten sonra bir tas veya sahan içerisinde buğday, pirinç, nohut gibi hububat ve bakliyattan bir miktar bir şey verilirdi. Bunlara verilen her neyse çeşidine göre torbalara konurdu. Muharrem'in başından, onuncu gününe kadar Goygoyculuk¹² devam ederdi" (Celâl Efendi, 1946: 298-299).

¹¹ Bu ifadenin "hayyulkayyûm"dan bozularak ortaya çıktığı iddia edildiği gibi, goygoycuların, sokak sokak dolaşırken Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmeleri hadisesini konu alan mersiye, kaside ve ilâhiler okudukları esnada, her mısranın ya da kıtanın sonunda "hey kaygulucânım" narası attıkları, " hoygoygoy canım" ifadesinin de aslında köken olarak buradan geldiği ayrıca iddia olunur. İkinci iddia için bkz. Rıza Kurtuluş, "Goygoycular" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 121.

¹² Şehzâde Camii karşısında bulunan Tabhâne binasında barınan goygoycuların, İstanbul'a Muharrem ayında geldikleri ve sonra tekrar memleketlerine döndükleri anlatılsa da bazı kaynaklarda İstanbul halkından oldukları belirtilmiştir. Geleneksel Osmanlı kıyafetine ek olarak yalnızca Muharrem ayına özgü bir kıyafet giyer ve topladıkları erzakları omuzlarında bulunan iri ağızlı torbalara koyarlardı. Topladıkları erzakların bir bölümü ile Muharrem ayının onuncu günü Tabhâne bahçesinde aşure yapar, kalan kısmını da satarlardı. Hikmet Toker ve Erhan Özden, "Tarihte Goygoycular" *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Din Bilimleri)*, cilt: 3, (ed: Alim Yıldız), Sivas:

Goygoycular ile ilgili gözlemlerini bize aktaran bir diğer kişi de Mehmed Said'tir. *Dilenciler Tekyesi ve Dilenciler Bayramı* adlı makalesinde Said, bize goygoycular olarak anılan dilenci türüyle ilgili çok ehemmiyetli bilgiler vermektedir:

“Bizde öteden beri anane hükmünü alan bir âdet olmak üzere Muharrem’de goygoycular meydana çıkar. Goygoycular her gün sokaklarda gezer. Her gün muayyen köşelerinde durarak gelen geçenlerin merhametini tahrik edecek surette giyinen, köy mekteplerinde ezberledikleri Veysel Karânî ilahisini okuyarak teşüledendilenciler, Muharrem’in birinci gecesini hânelerinde bir bayram sabahına hazırlanıyor gibi hazırlanırlar. Senelerden beri yağmurdan başka su yüzü görmeyen sarıklarını yıkarlar. Bayramdan bayrama temiz olsun diye yıkadıkları ellerini ve yüzlerini tekrar yıkarlar. Ashâb-ı hayır ve merhamet tarafından lütfen verilen nispeten yeni elbiselerini giyerler. Loncalar tarafından ihzar olunan yeni üç arşın uzunluğundaki torbaları sırtlarına alarak kapı kapı dolaşmaya başlarlar. Goygoyculuğa çıkan kimseler bilhassa hayatları ve dilencilikleri şâyân-ı tedkik olan dilencilerdir. Dikkat ediniz sokaklarda akşamları ilahi okuyarak geçen Anadolu köy dilenci muhakkak mütemadiyen bir iki sene sizin kapınızın önünden geçer, dikkat ediniz bu şekilde ilahi okuyarak başka bir dilencinin geçtiğini göremezsiniz. Çünkü o sokak, o mıntıka ancak o dilenciye aittir. Lonca orasını ona hasretmiştir. Yine dikkat ediniz, perişân-ı libasna ve vaz’ ve tavr-ı mütevakilesine merhamet ederek tasdik ettiğiniz dilenci mütemadiyen – belki de ölünceye kadar- o köşede oturur. Bu dilenciler memleketlerine sıra ederken köşelerini, mıntıkalarını diğer bir dilenciye 50-90 lira gibi yüksek bedellerle satarlar. Acemi dilencilere sûret-i mahsûsada dilencilik dersi verilir. Gözlerini kör etmek veyahut terahhümâlî şekilde gösterebilmek için muhtelif çarelere başvururlar. Bilhassa gâliyabarda denilen kırmızı boya ile gözlerinin içerisini boyarlar ve gözleri gâliyabardanın verdiği acı ile mütemadiyen sulanır ve akar... Dilencilik memlekette istilâ bir şekil alması Sultan Selim¹³ zamanından başlamıştır. Üsküdar’da Karacaahmet Mezarlığı’nın ortasında te’sis edilen Miskinhâne¹⁴ bilahare ihmal ve lâkaydıye mâruz kalmış ve bu sûretle Sultan Hamid devrinden sonra İstanbul’da dilencilik umumî bir şekil almıştır” (Said, 1340: 6-7).

Alıntıda en ilginç noktalardan biri, belki de Anadolu’nun muhtelif köylerinden büyük şehirlere ve tabiidir ki nüfusunun yoğunluğu ve ticarî hareketliliği bakımından daha çok tercih edilen İstanbul’a gelen dilencilerin, geriye dönüş yaparken “mıntıka”larını belirli bir ücret karşılığında başka bir dilenciye satmalarındır. Öte yandan, Osmanlı toplumunda dilencilik ciddi bir meslek olarak kategorize edildiğini de mesleğe yeni adım atan dilencilere özel dilenme derslerinin verilmesinden anlamak mümkün. Metindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere dilenciler, esasen cüzam hastalığına yakalanan ahalinin, hastalıklarını yaymamaları için kurulan Miskinhâne adlı kuruluşu da ellerine geçirmişlerdir. Dilencilerin toplanma merkezleri ya da ana karargâhları olarak da adlandırılacak bu mekânın, dilenci loncasının da merkez binası olması muhtemeldir. Gidecek hiçbir yerleri olmayan bu kimselerin, hem barınmak ve hem de meslekleri ile ilgili mıntıka dağılımları ve yeni dilencilerin eğitimi gibi konularda bu mekânı kullandıkları ihtimali oldukça yüksektir. Bu kimseler, yüksek ihtimalle birlikte dilenme, yani toplu dilencilik eylemine de

Asitan yayıncılık, 2010, s. 280. Ayrıca bunların bir kısmının, III. Selim döneminde hizmete açılan Miskinhâne’de de barınıyor olmaları ihtimali oldukça yüksektir.

¹³ Sultan III. Selim.

¹⁴ Cüzam illetine tutulanları şehir halkı ile temas ettirmemek için bu türlü hastaların barınmalarına mahsus binalar hakkında kullanılan bir tabirdir. Üsküdar’da Karacaahmet Mezarlığı’nda halk arasında “Miskinler Dergâhı”, “Miskinler Tekkesi” adı verilen bir miskinhâne vardı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 546.

başvuruyorlardı. Bununla birlikte, arşiv belgelerinden, dilenciliğin Batı toplumlarındaki gibi gruplar halinde icra edilmekle birlikte münferit olarak da dilenme eylemine başvurulduğunu ve devletin sosyal karakterinin bu türden dilenme vakalarında ön plana çıkabildiğini görüyoruz. Örneğin, 1733 yılında geçimini dilencilikle sağlayan bir kadının felç geçirmesi üzerine, Devlet bu kadının büsbütün perişan olmaması için sosyal bir önlem alarak bu kadına maaş bağlıyordu (B.O.A.: 1145). Bu olaydan 57 yıl sonra, padişahın sokakta dilenirken gördüğü on üç yaşlı yeniçeriye, Yeniçeri Ocağı'nın sahipsiz mallarından yevmiye bağlanması hakkında sekbanbaşı ağası padişahın takririni bildiriyordu (B.O.A.: 1204). 1863 yılında ise, İstanbul dilencilerinden Kör Safer'in, zaptiye neferlerinden İsmail'in parmağını incittiğinden cezalandırılması öngörülüyordu (B.O.A.: 1280).

Osmanlı İmparatorluğu'nda dilencilığe ilişkin kurumsal anlamdaki en önemli girişim ise II. Abdülhamit Dönemi'nde Darülaceze'nin açılması ve 1896 yılında faaliyete geçmesi olmuştur. Darülaceze, hastaneleri, kreşi, yetimler için eytamhanesi ile birlikte külli bir müessese olarak düşünülmüş, aynı zamanda sahip olduğu atölyelerle bir tür iş-evi yani dar'üs-say olarak planlanmıştı (Tekin, 1999: 580). 14 Ocak 1914 tarihinde yürürlüğe konulan ve Darülaceze'nin temel görevlerini belirten nizamnamede, özellikle İstanbul ve çevresinden olmak üzere, yardıma ve barınmaya ihtiyacı olan yaşlılar, düşkünler, velisi olmayan çocuklar ve benzer durumdaki kimselerin ihtiyaçlarının devletçe giderilmesi öngörülüyordu. Ayrıca Nizamname'nin 17. maddesine göre, şayet bir kimsenin velisi olarak kabul edilebilecek bir akrabası var ise ve bu akrabanın gücü ihtiyaç sahibi kimseye bakmaya yetebilecek durumdaysa, ihtiyaç sahibi kimse dilenmemek şartıyla bu akrabasına teslim edilecekti. Ancak buna rağmen bu kimselerin dilendikleri tespit edilecek olursa, Darülaceze'nin kendisini kabul edip etmeme kararı kesinleşene dek bu kimseler Darülaceze'lerde alıkonulacaklardı (Darülaceze İdare Heyeti, 1324: 33). Yine dilenciliğin önlenmesine yönelik çalışmalar kapsamında Darülaceze'ye ait işlerin Heyet-i Daime, aciz kimseler için gelir temininin de Heyet-i Mahsusa tarafından yürütülmesi, gücü kuvveti yerinde olup da dilenenler hakkında gerekli soruşturmanın yapılması 13 Zilkade 1314 (15 Nisan 1897)'de kararlaştırıldı (Kaya, 2008: 144). Servet-i Fünun'da yer alan 31 Ağustos 1898 tarihli bir haber, dilencilerin sokaklardan toplandığını ve Darülacezeye gönderilmek üzere zabıta ve belediye memurlarına teslim edildiklerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Darülaceze müfettişleri tarafından toplanıp zabıta ve belediye memurlarına teslim edilen seelenin bir kısmı Darülacezeye gönderilmemekte olması cihetiyle teslim edilen selenin sûret-i teslimini mübin-i âlem ve hibr-i i'ta'sıylaahz ve kabul edilerek derhal Darülacezeye irsali ve burada alıkonulacaklar ile taşra ahalisinden oldukları tebyîn ederek memleketlerine gönderileceklerin Darülaceze idaresince tefrik edilmesi...” (Servet-i Fünun, 1898: 64).

Metinden de anlaşılacağı üzere, II. Abdülhamit dönemiyle birlikte devletin dilencilere bakış açısı da değişmiştir. Gerçekten de bu dönemde dilenciler, kılık kıyafetleri, hastalıkları ve sakatlıklarıyla kamusal mekânlarda çirkin bir görüntü oluşturarak hem Osmanlı'nın dışarıdaki imajını zedelemekte hem de halkı rahatsız etmekteydiler. Bununla birlikte Abdülhamit dönemi Osmanlı eliti tarafından dilencilerin daha genel bir sosyal sorunun parçası olarak görülmeye başladıklarının altı çizilmelidir. Şöyle ki, Osmanlı eliti için işsiz güçsüzlük, çalışmadan başıboş gezmek, daha genel sosyal ve ahlaki bir sorun olarak kavranmaya başlanmıştır (Özbek, 2008: 23-24).

Sonuç Yerine

İslâm dini, insanları güzel davranışlara yönlendirmek için birçok hüküm getirdiği gibi, yine bu güzel davranışların çoğunu birer sadaka hükmünde kabul etmektedir.

Diğer taraftan, bu güzel davranışlar yalnızca insan için değil Allah yolunda yerine getirilirse, sevabının çok daha fazla olacağı düşünülmektedir. İslâm düşüncesine göre tasadduk etmek, insanların hayrı adına bir şeyler bağışlamak şüphesiz öncelikle o kişinin imanına işaret etmektedir. Sadaka da, başta zekât olmak üzere iyilik adına yapılan her türlü güzelliği içine alan bir üst kavram konumundadır. Bu bağlamda düşünülünce, Osmanlı toplumunun şeriat hükümleri çerçevesinde yönetilen bir İslâm toplumu olduğunu bilmemiz, bizim için Osmanlı'da dilencilik olgusunu anlamlandırmak bakımından anahtar bir rol üstlenmektedir. Nitekim Osmanlı toplumunda insanlar, günümüzde de olduğu gibi Kur'an ve hadis hükümlerini gözeterek, Allah'ın rızasını kazanmak için sadaka vermekteydiler. En kalabalık ve ticarî bakımdan en hareketli şehir olan başkent İstanbul'un ise, dilenciler bakımından en zengin Osmanlı kenti olduğu kolaylıkla iddia edilebilir.

Eski İstanbul'da dilencilerin lonca gibi bir teşkilatı olduğunu biliyoruz. En büyük dilenci grupları, Şehzadebaşı mevkiinden Vefa taraflarına doğru uzanan caddelerde bulunuyordu. Ayrıca mezarlıklar da dilencilerin son derece rağbet ettikleri iş mekânları arasında yer almaktaydı. Karacaahmet ve Zincirlikuyu gibi İstanbul'un en büyük ve defin işlemlerinin en yoğun olduğu mezarlıklar düşünülünce durum kendiliğinden aydınlanır. Böylece dilenciler, şehrin en kalabalık mekânlarını kendilerine iş sahası olarak seçmiş oluyorlar ve kimi dilenciler de, sadece belli bir bölgede dileniyorlardı. Bu yolla zengin olan ancak dilenmekten vazgeçmeyen dilenciler de yok değildi.¹⁵

Savaş, salgın hastalık, isyanlar, sanayileşme ve bunun sonucunda kentsel alanlarda yeni iş kollarının ortaya çıkması gibi muhtelif sebeplerle kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan yoğun göçler, beraberinde göç alan bu bölgeler için hızlı bir nüfus artışını da getiriyordu. Bu durum ise yoksulluk ve suç olgusundaki artış için uygun bir zemin hazırlıyordu. Böyle bir ortamda zengin ve fakir arasındaki uçurumiyice artıyordu. Toplumun oluşturan fertler arasındaki gelir dağılımında görülen adaletsizlik, yoksul insanları ötekileştiriyor ve onları daha alt tabakalara ya da toplum dışına itiyordu. Kendi kabuğuna çekilen gruplar, aslında karşı tarafa içten içe olumsuz düşünceler besliyor ve bu kutuplaşma zaman içinde artarak haksız kazanç yolları daha cazip bir hale geliyordu. Bunlardan biri de insanların iyi niyetini suiistimal ederek icra edilen dilencilik mesleği idi. Osmanlıda dilencilik, devletin kontrolü altında yapılabiliyordu denilebilir. Bunlar, devletle aralarındaki sembiyotik ilişkiyi temsil eden kâhyaları aracılığıyla adeta birer esnaf muamelesi görüyorlardı. Bahsettiğimiz fermanlardaki hükümlerde bu görüşü kısmen doğrulamaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında, Osmanlı toplumunda dilencilik neredeyse bir meslek hükmünde addedilmekte, dilenciler de günümüzde sıklıkla görüldüğü üzere ya insanların dinî duygularını istismar ederek ya da uzuvlarındaki kusurları ön plana çıkararak ve hatta bazen de yapay kusurlar icat ederek insanları kendilerine acındırmak suretiyle dilenme eylemini gerçekleştirmekteydiler. Ayrıca bunu yaparken Kur'an ayetleri ve ilahiler okumakta, Kerbelâ olayı gibi, İslâm dünyası için üzücü ve acıklı olayları da anmaktaydılar. Dilencilerin elbiseleri, oturuşları ve davranış biçimleri de doğal olarak halkın üzerinde dramatik bir tesir yapmaya yönelik oluyordu. Böylece Osmanlı toplumunda, gedikliler, iskatçılar, kabakçılar, torlaklar¹⁶ ve goygoycular gibi,

¹⁵Ebuzziya, kendi dönemindeki dilencilerin sadaka ve benzeri yardımlar vasıtasıyla edindikleri servetle ilgili olarak şunları belirtmektedir: "...bazı se'eleninba'de-l-vefat gıptakeşlerinin hırs ve hasedini celp edecek miktarda medhirâtızuhûr ettiği görülmüştür". Ebuzziya Tefik, "Seele (Dilenciler Meselesi Hakkında)", *Mecmua-yıEbuziyya*, cilt: 11, sayı: 108, İstanbul: Matbaa-yı Ebuzziya, 1317, s. 930.

¹⁶ Osmanlı toplumunda sadaka alarak yaşayan gruplardan biri de "torlaklar"dı, bunlara "durmuşlar" da denilirdi. Başlarında beyaz çuhadan yapılmış eski bir başlık olurdu, bu topatan

değişik mekânlarda iř grenve değişik adlar altında anılan birçok dilenci grubu görülmüştür.

kavunu şeklindeydi. Sırtlarına koyun veya keçi postu giyerlerdi, bunun üzerine de uzun tüylü bir ayı postu giyerlerdi. Bkz. Gülgün el-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları [1530-1699]*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 346.

EK. 1.Göçebe bir halde bulunup köylerde dilenen şahısların nüfus tezkirelerine "sâil" (dilenci sıfatının yazılmamasına ilişkin arşiv belgesi).¹⁷

موضوع

نفوس تذکره لرینه سائل صفتنك، يازلاماسنه دائر

نفوس
تذکره
لرینه

کوچه برحاله بولتوب قریه لرده تسأل ایله امرار وقت ایدن و برطرفده اقامتگاه صاحی اولمایان بعض اشخاصه تصادف ایدیلوب تدقیق اولتان نفوس تذکره لرینك صفت خانه لرنده « سائل » تمبیرینك مندرج اولدیغی کورلیدیگی و بو قبیل اشخاصك نفوس تذکره لرنده کی سائل تمبیری او صنعتك اجراسنه مساعده طرزنده تلقی ایلدکری و اساساً ممنوع و مذموم اولان بوصفت مکروهه نك تذاکر عثمانیه به درجی موافق اوله میه چتندن بعدما نفوس تذکره لرینه دیلنجی یازلامسی خداوندگار ولایتندن اشعار اولتمش و نفوس تذکره لرینه سائل تمبیرینك صفت اوله رق یازلمسی غیر جائز بولتمش اولدیغندن او صورتله محرر اولان تذکره لرك اصحابی یدندن اخذیله تمسز نوعیله تبدیلی لزومی سچل نفوس مدیریتی افاده سیله بیان اولتور
سا ۲۸ رجب سنه ۳۲۹ و سا ۱۳ تموز سنه ۳۲۷

فهرست مدیریتی

¹⁷B.O.A., DH.MB..HPS.M., Dosya no: 1, Gömlek no: 51, Tarih: 28/B /1329.

EK.3.Derviř ve meczup ve dilenci kıyafetinde halkı taciz edenlerin men'i ve saire

hakkında yazılan tezkireler sadır olup irade manzur olmak üzere gönderildiğine dair sadaret'ten seraskere yollanan hatt-ı humayun.¹⁹

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الطاهرين الطاهرين

637/31420

سزایم کرم شمایا در دلو عاظمه اقم حضرتی
بر منبر خود در سعادت و درویشانه تکلمه بعضه بحول الاموال ادمر کرده و هر بار کورنگه اولیغند و اوقودلرک اویدر سری کت و کتاری
جان اولیغند و بوند با کز خانقاه و کت کرده اکلنجوب جومع شریف حولیروزه و سانه کلدره رض ازم ایلکلرند و سعادت و بودن کتده کاتبه
خانقاه و تکایاره موجود و معلوم اولده درویشانه یارینه شیخی طرفیروزه ترکه ویرسی و معاذ کیفیت بیخیانه شخصک رض طرد و رضیروزه
کتب بر صقم مض و کذب ادمر و مجازیب صورتیروزه مجرکتر کت کرده و شکر کتھی رض اید با طش و نه کلدرک جوخالصه اولیغنه نا اوقودلرک
ایام مبارکه و تبحر براهه مامک و طش و نه رض کلامامک اودره بوخصودلرک اجزای اسباب قضیه نه سعادت اولسی اروقار ما اصابه حساب
حیاتی جویس اولیغند و اولیغنه بریده موقع اعزاز اولده بر طرفه ترکه به لری و دولو سا خاوشیخ الاسلام ایدی و دولو شکر با حساب
بلا و سال کیفیت اراده نه معلومدی اولدی اوقودلرک بحول الاموال کسانک انضاط حالیده ترکه تر بوناندرک و فقه نایله اودره کتایک
مشایخ حضرتی جانبدار نه کت و تیار اولیغنی مظلوم طش و نه رض در سعادت کلک اودره بوناندرک صابور یلسی اودره مشری و طریروزه نویسی
عظوقایا احر حضرت و کت محصنه و سبب مدیریت و دارنه محافظه و اوضو حساب ناظریه و اوقودلرک و تصور حی و بوده نه طف جارید کتایک
قریر و ارساید اشعار و تکیه و بو طرفه کلدرک رض کت و دفع و عاده سی خصوصی احتساب ناظری اغانا اولرینه تیه و کریم اولدی بوند بود رض
بر موجب اراده نه خصوصات منکوره به مشایخ حضرتی طرفیروزه و جانب عاجزید اهتم و وقت اولیغنی و سحر کت اید طرفه خاکای
استیازه اولیغنی و عهد ایام مبارکه منکوره ده خلقان مفیاراتب کرمای و سواقدلرک یانک و تینه طومسی و صایای ست سابقه مکلو و وقت
محصنه لره طبع و تمیل اولمده اودره تقویم وقایع ناظری ایدی نه لرینه سیرس اولسرخ و کویکیر قیوسی نویسی ماده سی رض ایدیه خاصه سیری
افندی نه لری معرفت معاینه و ترقعه فقهیروزه اجزای اقصی عشرک مشایخ حضرتی طرفیروزه خاکای عالییه و دوست عهد و استیازه اولدی
و یوانه بولدره بویانر و غراب و کاکیمه صحنایک اراده در سعاده سا هاه مجتهد قدرتو و اشکلا و اولرینه بر کونجه و ایلم و قوه کتکسیرنه قبل اوصاف
تسویه و نظمی ماده سی رض ناظر و صیرر مریا ایما طرفیروزه حواد قنصر ایدی مجر و معلوم عالی سور لونه کجود سعاده اجزاء قندی قنم
تسویه و نظمی ماده سی رض ناظر و صیرر مریا ایما طرفیروزه حواد قنصر ایدی مجر و معلوم عالی سور لونه کجود سعاده اجزاء قندی قنم
تسویه و نظمی ماده سی رض ناظر و صیرر مریا ایما طرفیروزه حواد قنصر ایدی مجر و معلوم عالی سور لونه کجود سعاده اجزاء قندی قنم
تسویه و نظمی ماده سی رض ناظر و صیرر مریا ایما طرفیروزه حواد قنصر ایدی مجر و معلوم عالی سور لونه کجود سعاده اجزاء قندی قنم

¹⁹B.O.A., HAT, Dosya no: 637, Gömlek no: 31420/A, Tarih: 29/Z /1254.

KAYNAKÇA

“Dâhiliye (1898) (Mekatib-i Aliyeye Kabulü Hakkında - Darülaceze Müfettişleri Tarafından Toplanıp Zabıta ve Belediye Memurlarına Teslim Edilen Seele)”, **Servet-i Fünun**, cilt: 15, sayı: 390, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, (19 ağustos 1314) 31 Ağustos.

AKOVA, Süheyla Balci, (2012) “Immigrations from the Balkans to Turkey and Immigrant Settlements in Western Anatolia” **IBAC**, sayı: 2,

ALİ RIZA BEY, Balıkhane Nazırı, (2001) **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı** (haz: Ali Şükrü Çoruk), İstanbul: Kitabevi Yayınları,

ALİ, Gelibolulu Mustafa, (1984) **Halatül-Kahire min’el Adatü’z-Zahire** (sadeleştiren: Orhan Şaik Gökyay), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

ARUÇİ, Muhammed, (2008) “Sadaka”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt: 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

B.O.A., C..BLD., Dosya no: 12, Gömlek no: 582, Tarih: 19 Recep 1145.

B.O.A., C..BLD., Dosya no: 12, Gömlek no: 582, Tarih: 19 Recep 1145.

B.O.A., HAT, Dosya no: 1397, Gömlek no: 56138, Tarih: 29 Zilhicce 1204.

B.O.A., HAT, Dosya no: 1397, Gömlek no: 56138, Tarih: 29 Zilhicce 1204.

B.O.A., MVL, Dosya no: 858, Gömlek no: 61, Tarih: 16 Recep 1280.

B.O.A., MVL, Dosya no: 858, Gömlek no: 61, Tarih: 16 Recep 1280.

BAŞ, Eyüp, “Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: XLV, sayı: 1, 2004.

BUSBECQ, Ogier Ghiselin,(1968) TheTurkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq: **Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562**, Oxford: The Clarendon Press,

CANAN, İbrahim, **Kütüb-i Sitte** (cilt: 17), İstanbul: Akçağ Yayınevi, tarihsiz.

CELÂL EFENDİ, (1946) **Musâhipzâde**, Eski İstanbul Yaşayışı, İstanbul: Türkiye Yayınları,

ÇELEBİ, Evliya, (1314) **Seyahatname** (cilt:1). İstanbul, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314.

ÇELEBİ, Evliya, (1969) **Seyahatname II** (haz: Zuhuri Danışman), İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi,

ÇETİN, Faruk,(2012) **Allah İçin Vermek Allah Yolunda İnfak, Sadaka ve Himmət** (8. baskı), İstanbul: Rehber Yayınları,

DARÜLACEZE İDARE HEYETİ NEŞRİYATI, Darülaceze, İstanbul: Mihran Matbaası, 1324.

DAVİES, W. H. (1909), **Beggars**, London: Duckworth&CO,

DEMİRTAŞ, Mehmet, (2008) “İstanbul’da Dilenciligi Önlemeye Yönelik İlk Uygulamalar ve XVIII. Yüzyılda Alınan Tedbirler” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 171-191.

DEMİRTAŞ, Mehmet, (2009) “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları” **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı: 41,

DEMİRTAŞ, Mehmet, (2006) “Osmanlı Başkenti’nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri” **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı: 20,

DÜZBAKAR, Ömer, (2008) “Osmanlı Devleti’nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt: 1, sayı: 5, güz,

EBÛ Dâvud, (2007) **Sünen** (çev: İbrahim Parlıyan). İstanbul: Konya Kitapçılık,

GENÇ, Mehmet, (2008) “Osmanlı Dünyasında Dilencilik” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 13-16.

GOFFMAN, Daniel, (2002) **The Ottoman Empire and Early Modern Europe**, İngiltere: Cambridge University Press,

HALAÇOĞLU, Yusuf, (1996) “Osmanlılar Döneminde Yoksullara Yönelik Çalışmalar” **Sosyal Dengenin Sağlanmasında Yardımlaşma ve Dayanışmanın Yeri** (der: İbrahim Ateş), Ankara: Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları,

İŞİN, Ekrem, (2006) **İstanbul’da Gündelik Hayat İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

KALEŞİ, Hüseyin, (1990) **İslâm’da İş ve Ticaret Ahlâkı**, İstanbul: Seha Neşriyat,

KAYA, Mehmet, (2008) “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Dilencilik Üzerine Bazı Düşünceler” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 141-146.

KOÇU, Reşad Ekrem, (1966) **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt: 8, İstanbul: Koçu Yayınları,

KÖKTÜRK, Milay, (2008) “Bir Bilinç Durumu Olarak Dilencilik” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 397-411.

KURTULUŞ, Rıza, (1966) “Goygoycular” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt: 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

KÜLTÜR BAKANLIĞI VE TARİH VAKFI ORTAK YAYINI, (1994) **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt:3 (haz: İlhan Tekeli v.d.), İstanbul: Tarih Vakfı ve Ankara: Kültür Bakanlığı,

MANTRAN, Robert, (1990) **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi** (çev: Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan), cilt: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

MERMUTLU, Bedri, (2008) “XIX. Yüzyılda İstanbul’da Dilenciler ve Dönem Basınının Soruna Yaklaşımı” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 425-442.

NAMİ, Kazım, (1915) “Sadaka ve Dilencilik” **Donanma**, cilt: 7, sayı: 77, İstanbul, Donanma Cemiyeti Matbaası, 14 Kanunsani

ÖNLÜER, Siraceddin, (2011) “Allah Yolunda İnfak” **Semerkand**, sayı: 156,

ÖZBEK, Nadir, (2008) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve Kamusal Söylemin Değişimi” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik**

Sempozyumu Tebliğler Kitabı (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 17-44.

ÖZBEK, Nadir, (2011) **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları,

ÖZKAYA, Yücel, (2010) **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

PAKALIN, Mehmet Zeki, (1971) **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,

PAŞAOĞLU, Derya Derin, (2013) "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı" **History Studies**, cilt: 5, sayı: 2,

REFİK, Ahmet, (1988) **Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (110-1200)**, İstanbul: Enderun Kitabevi,

RÖHRKASTEN, Jens, (2004) **The Mendicant Houses of Medieval London 1221-1539**, Münster: Lit Verlag,

SAİD, Mehmed, (1340)"Dilenciler Tekyesi ve Dinlenciler Bayramı", **Resimli Ay**, cilt: 1, sayı: 8, İstanbul: Resimli Ay&Vatan Matbaası,

SAKAOĞLU, Necdet, (1987) "Dersaadet Dilencileri ve Bir Belge", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 38, İstanbul,

SANCAKLI, Saffet, (2008) "Dilencilikle Mücadelede Başarılı Olmak İçin Dini Referansları Kullanmanın/Dinin Motivasyonundan Yararlanmanın Önemi" **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı**. (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 307-327.

SERVET-İ FÜNUN, (1898) "Dâhiliye (Mekatib-i Aliyeye Kabulü Hakkında - Darülaceze Müfettişleri Tarafından Toplanıp Zabıta ve Belediye Memurlarına Teslim Edilen Seele)", cilt: 15, sayı: 390, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, (19 ağustos 1314) 31 ağustos

SMİTH, John Thomas, (1883) **Mendicant Wanderers Through The Streets of London**, Edinburg: William P. Nimmo&CO.,

ŞEKER, Mehmet,(1987) **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını,

TABAKOĞLU, Ahmet, (2008) "Çalışma Ahlâkı ve Dilencilik" **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 545-555.

TEKİN, Zeki,(1999) "Osmanlı Döneminde Dilencilik", **Osmanlı**, cilt: 5 (ed: Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,

TEVFİK, Ebuzziya,(1317) "Seele (Dilenciler Meselesi Hakkında)", **Mecmua-yı Ebuzziya**, cilt: 11, sayı: 108, İstanbul: Matbaa-yı Ebuzziya, 1317.

TİETZE, Andreas,(1975) Mustafâ Âlî's Description of Cairo of 1599 Text, **Transliteration, Translation, Notes, Wien**: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften,

TİRMİZİ, Sünen (2007) (çev: İbrahim Parlıyan). İstanbul: Konya Kitapçılık,

TOKER, Hikmet ve Erhan Özden, (2010) "Tarihte Goygoycular" Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (**Din Bilimleri**), cilt: 3, (ed: Alim Yıldız), Sivas: Asitan yayıncılık,

TOKSARI, Ali, (1994) "Dilencilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt: 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

TOKUŞ, Mehmet, (2006) Hadislerde Sadaka Kavramı (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı/yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Van,

TUNA, Korkut ve PARİN, Suvat,(2008) "Kent Yaşamı ve Dilencilik: İstanbul Dilencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 147-158.

ÜÇEL-AYBET, Gülgün, (2010) **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları** [1530-1699], İstanbul: İletişim Yayınları,

VAROL, Ramazan, (1996) "Kur'an'da İnfak" **Sosyal Dengenin Sağlanmasında Yardımlaşma ve Dayanışmanın Yeri** (der: İbrahim Ateş). Ankara: Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları,

VATANDAŞ, Celalettin, (2003) "Toplumsal Bir Değer Olarak 'Yardımlaşma' ve Dilenciler" **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt: 5, sayı: 1,

YAVUZ, Yunus Vehbi, (1996) "Fitre", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt: 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (2009) **Kur'an-ı Kerim ve Satır Arası Kelime Meali**. Konya: Kervan Yayın&Dağıtım,

YENİÇERİ, Celâl, (2008) "İslâm Öğretisinde çalışıp Kazanma/Kesb İlkesi ve Emeksiz Kazanç Peşine Düşme Olarak Dilencilik ve Benzerlerine Bakış" **Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı** (ed: Suvat Parin). İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, s. 259-283.

ZEKERİYA, Sabiha, (1928) "Dilenciligi Nasıl Men Edebiliriz?", **Resimli Ay**, cilt: 1, sayı: 11, İstanbul: Resimli Ay/Vatan Matbaası,